

Prof. dr. Lamija Tanović

Univerzitet u Sarajevu

Prirodno-matematički fakultet

Odsjek za fiziku

Član Evropske akademije nauka

Predstavnik BiH u Grupi za praćenje Bolonjskog procesa

(Bologna Follow-Up Group – BFUG)

REFORMA VISOKOG OBRAZOVANJA U BiH – BOLONJSKI PROCES

I. Administrativno organiziranje sektora obrazovanja

Ekstravaganantna državna struktura koju je inaugurirao Dejtonski ustav imala je, pored ostalog, čitav niz negativnih efekata u sektoru obrazovanja. Jedan entitet, Republika Srpska, uspostavljen je kao centralizirana državica koja je svojom voljom razvila mnogo intenzivniju saradnju sa susjednom državom, Srbijom, nego s ostatkom svoje države. Drugi entitet, Federacija BiH, opet je fragmentiran u 10 državica – kantona, od kojih svaka ima gotovo neograničenu vlast u sektoru obrazovanja. Pored ovoga, postoji i treći komadić Bosne i Hercegovine – Distrikt Brčko, koji, opet, ima svoju vlastitu obrazovnu politiku. Državi BiH tako nisu ostavljene nikakve ingerencije u sektoru obrazovanja. To je proizvelo nesagledive posljedice. Jedna od najtežih posljedica svakako je aparthejd u našim osnovnim školama čiji je čuveni proizvod i ono „dvije škole pod jednim krovom“. Zahvaljujući, naime, ovakvom obrazovnom sistemu, mi uveliko odgajamo generacije za budućnost koje nemaju ništa zajedničko – obrazuju se na tri navodno različita jezika, u okviru tri različita obrazovna sistema, uče različite historije njihove zemlje i, što je najgore, nemaju nikakav kontakt. Kakvu budućnost ovoj zemlji mogu kreirati te generacije kada jednog dana dođu na kormilo ove države?!

Visoko obrazovanje

Visoko obrazovanje svuda je u svijetu praćeno intenzivnim procesom saradnje, mobilnosti nastavnika i studenata, što ga vodi u internacionalizaciju. Kod nas, međutim, visoko obrazovanje podijeljeno je po nacionalnim atarima, svedeno na lokalnu mjeru, beskrajno osiromašeno i, još uvijek, daleko od tzv. evropskog prostora visokog obrazovanja.

Pokušaj da usvojimo okvirni zakon o visokom obrazovanju sasvim je neslavno završio. Taj zakon, koji bi koliko-toliko ujednačio kriterije u visokom obrazovanju i uveo u njega tijela, norme i pravila iz Bolonjskog procesa, sada je mrtvo slovo na papiru.

Država Bosna i Hercegovina potpisala je Bolonjsku deklaraciju (u septembru 2003.) i Lisabonsku konvenciju (u junu 2003.), garantirajući na taj način da će intenzivno prihvaćati norme Bolonjskog procesa i da će intenzivno raditi u pravcu procesa priznavanja evropskih diploma. Čini se, ipak, da sve to što je potpisano nikoga ne obavezuje da odredbe ova dva dokumenta i primjenjuje. A tome je razlog naša državna struktura, tj. nepostojanje ministarstva za obrazovanje na državnom nivou s adekvatnim ingerencijama.

Naravno, postoje i druge oblasti života u ovoj državi u kojima postoje slični problemi. Ponegdje, Visoki predstavnik intervenira kako bi omogućio da se stvari u tim oblastima počnu pravilno razvijati. Nije jasno zašto u tom smislu Visoki predstavnik zaobilazi sektor obrazovanja. I nikada mi neće biti jasno zašto je obrazovanje od 1996. godine pa naovamo izostavljeno sa spiska *prioriteta* u rekonstrukciji Bosne i Hercegovine. I zašto sada – kada je jasno da u ovakvoj, dejtonskoj državnoj strukturi ništa ne možemo učiniti za obrazovanje – Visoki predstavnik ne intervenira?!

Šta je Bolonjski proces?

Bolonjski proces reforme i harmonizacije visokoškolskog obrazovanja u Evropi¹ odvija se u etapama koje su markirane bijenalnim konferencijama ministara za obrazovanje zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije. Ovaj proces započeo je ministarskom konferencijom u Bologni 1999. i dalje se nastavlja preko ministarskih konferencija u Pragu 2001. i Berlinu 2003. godine. Slijedeća ministarska konferencija održat će se u Bergenu, u Norveškoj, 17.–19. maja 2005. godine. Aktivnosti koje se vode u okviru Bolonjskog procesa reforme visokog obrazovanja organizira, nadzire i vodi tijelo koje se zove *Bologna Follow-Up Group – BFUG*. U tom tijelu

¹ Sve informacije o Bolonjskom procesu mogu se naći na: www.bologna-bergen2005.no.

nalaze se predstavnici-eksperti svake od zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije (nakon ministarske konferencije u Berlinu ima ih ukupno 40). BFUG se sastaje nekoliko puta između dvije ministarske konferencije. Također, između dvije ministarske konferencije razne članice u Bolonjskom procesu uz nadzor BFUG-a organiziraju seminare (tzv. BFUG-seminari) koji se bave temama što su kao prioriteta označene na ministarskoj konferenciji. Zaključci i preporuke s BFUG-seminara sakupljaju se i sortiraju. Neki od tih preporuka i zaključaka kao prioriteta bit će uvršteni u materijal slijedeće ministarske konferencije.

Bolonjski proces ozbiljna je reforma visokog obrazovanja kojoj su napredne zemlje Evrope, koje su je i pokrenule, predvidjele da će trajati najmanje 10 godina. BiH toj aktivnosti pridružila se (bar deklarativno) u septembru 2003. godine i nedovoljno se angažirala na dosezanju nivoa koji su mnoge ostale potpisnice Bolonjske deklaracije postigle u prethodnih 5 godina.

Harmonizacija sektora visokog obrazovanja u BiH i njegovo usaglašavanje s ovim sektorom u drugim evropskim državama trebala bi biti naša prva ulaznica za Evropu. Ali šta mi uopće znamo o svemu tome? Koliko ustvari o bolonjskim reformama znaju naši političari, resorni ministri u kantonima, entitetima i u Vijeću ministara? I, najzad, koliko o tome znaju sami nastavnici i univerzitetski radnici, pa zatim studenti i roditelji budućih studenata? Vrlo malo. Svi se zaustavljaju na priči o Bolonjskoj deklaraciji, a malo ko govori o sadržaju te reforme.

A kakav je sadržaj bolonjske reforme? Prije svega, ona u centar zbivanja na univerzitetu postavlja studente – ona pravi tzv. *student centered university*, za razliku od ovoga koji mi imamo i kojem su u centru nastavnici (tzv. *teacher centered university*). Sve što se dešava na univerzitetu, prema bolonjskoj reformi, treba biti u službi procesa učenja – studiranja. Prema bolonjskim pravilima, studenti uče redovno – oni studiraju.

U našem sistemu studenti rade kampanjski – oni polažu ispite.

Svrha studija kod nas danas – čini se – kao da nije stjecanje znanja i ovladavanje vještinama, već samo polaganje ispita, a polaganje ispita i ovladavanje nekim znanjem često nemaju uzročno-posljedičnu vezu. Naime, nekad je moguće položiti ispit, a da se nije ovladalo materijom ili, pak, moguće je i pored dobrog ovladavanja materijom ne položiti ispit.

Bolonjske reforme uvode standarde i normative koji sadrže i dužinu studija, i nedjeljno opterećenje u nastavi, i ukupni rad potreban za savladavanje nekih znanja i vještina, i tu nema proizvoljnosti. Prema Bolonjskom procesu, dužina studija dijeli se na njegova tri jasno definirana segmenta: dodiplomski – postdiplomski (magistarski) – doktorski, koji imaju tačno propisanu dužinu trajanja. Za većinu profesionalnih profila to je

3+2+3 ili 4+1+3 godine. (Znači, ako dodiplomski studij traje 3 godine, onda je postdiplomski 2 godine.) Broj sati direktne nastave, tj. direktne komunikacije studenta s nastavnicima svodi se na 20 – 25 sati nedjeljno (umjesto sadašnjih 30 –35 sati nedjeljno). Studenti se ocjenjuju i napreduju temeljem ukupnog radnog opterećenja (*total work load*), a ne samo temeljem ocjene na ispitima. Na osnovi ukupnog radnog opterećenja student dobija odgovarajući broj poena. Prikupljene poene može prenijeti ukoliko pređe da studira na nekom drugom univerzitetu, što potiče mobilnost studenata, a mobilnost studenata je, prema bolonjskim standardima, posebna vrijednost reformiranog univerziteta.

Ispiti su po pravilu pismeni. Usmeni ispiti, naime, veoma su neobična pojava na dobrim reformiranim univerzitetima. Usmeno se rade seminari, debate, vježbe sa studentima, ali ispiti moraju biti pismeni i moraju ostaviti pisani trag, tj. pisani dokument. Ti pisani dokumenti sakupljaju se u tzv. „studentskom portfoliju“ (studentskom dosjeu) od prvog do posljednjeg dana studija i predstavljaju dokumentaciju kojom se dokazuje da je student uspješno prošao proces ovladavanja znanjima i vještinama koji su potrebni za neku struku. Falsificiranje diploma, koje je tako česta pojava na našim prostorima, u tom slučaju postaje nemoguće. Pored toga, kvalitetni univerziteti radi osiguranja objektivnosti primjenjuju i tzv. „eksterno ocjenjivanje“ (*external assessment*) ili bar „duplu provjeru“ studentskih ispitnih radova. Ovo prvo znači da neki drugi, „vanjski“ nastavnici provjeravaju znanje studenata – ocjenjuju studente. Time oni u isto vrijeme ocjenjuju koliko je uspješan bio predmetni nastavnik u svom poslu podučavanja studenata. Ovo drugo – tzv. dupla provjera, znači da ispitne radove nezavisno od predmetnog nastavnika pregleda i još neki drugi nastavnik, pa se onda njihove ocjene datog rada upoređuju i, tamo gdje se pojavi razlika, intervenira se.

Mnogo je promjena koje se moraju desiti na našim univerzitetima u okviru Bolonjskog procesa. To su promjene planova i programa studija (promjene nastavnih sadržaja, modernizacija sadržaja i njihovo usklađivanje s programima na drugim evropskim univerzitetima), promjene u ponašanju svih učesnika u procesu stjecanja znanja na univerzitetima, novi način izbora nastavnika i njihovog angažmana na univerzitetu, pri čemu asistenti nisu zaposleni na univerzitetu: oni su samo privremeno angažirani da pomažu u nastavi dok istovremeno završavaju svoj magistarski ili doktorski studij.

Pred nama je ogroman posao i dugi i intenzivni period učenja, za koji svi učesnici u ovom važnom poslu trebaju naći vremena i entuzijazma.

II. Gdje je Bosna i Hercegovina u Bolonjskom procesu?

19. i 20. maja u Norveškoj, u Bergenu susreli su se ministri obrazovanja svih 40 zemalja uključenih u Bolonjski proces. Njima su se pridružili i ministri obrazovanja 5 novih članica, onih koje su prišle Bolonjskom procesu na konferenciji u Bergenu, a to su Armenija, Azerbejdžan, Gruzija, Moldavija i Ukrajina.

Na konferenciji u Bergenu ministri su, između ostaloga, razmotrili dokle se došlo „na pola puta“ Bolonjskog procesa.

Kada su 1999. ministri potpisali Bolonjsku deklaraciju i pozvali i druge evropske zemlje da im se pridruže u Bolonjskom procesu, istovremeno su odredili i to da proces harmonizacije visokog obrazovanja u Evropi traje 10 godina, do 2010. Ove godine navršava se 5 godina Bolonjskog procesa i ministri su željeli napraviti „inventuru“ i ustanoviti da li ovaj proces funkcioniše i daje rezultate. U tu svrhu napravljen je veliki projekt analize i procjene dosad urađenog. Svaka zemlja ocijenjena je u tri glavne oblasti koje su u Bolonjskom procesu predviđene da se do tog vremena implementiraju, a to su:

1. Osiguranje kvaliteta,
2. Izgradnja dvocikličnog sistema obrazovanja (dodiplomski – postdiplomski),
3. Priznavanje diploma i trajanja studija.

Svaka od ovih linija akcije ocijenjena je prema nekoliko kriterija.

Kriteriji za vrednovanje osiguranja kvaliteta:

- 1.1. Stepen razvijenosti sistema osiguranja kvaliteta,
- 1.2. Ključni elementi sistema evaluacije,
- 1.3. Nivo učešća studenata u osiguranju kvaliteta,
- 1.4. Nivo međunarodnog učešća, saradnje i povezivanja;

Kriteriji za vrednovanje sistema zvanja s dva ciklusa:

- 2.1. Stepen implementacije dvocikličnog sistema,
- 2.2. Nivo upisa studenata u dvociklični sistem,
- 2.3. Prijelaz iz prvog ciklusa u drugi ciklus;

Kriteriji za vrednovanje priznavanja diploma / zvanja i trajanja studija:

- 3.1. Stepen implementacije dodatka diplomama,
- 3.2. Ratifikacija Lisabonske konvencije,
- 3.3. Stepen implementacije ECTS-a.

Naravno, Bolonjska grupa ovim postupkom ocjenjivanja dosadašnjeg stepena implementacije elemenata aktuelne reforme htjela je, prije svega, ocijeniti kolektivni i saradnički napor, te je on u centru ovog istraživanja, a ne natjecanje među državama.

Cilj ove procjene bio je da se vidi “ukupna slika”, odnosno da se ispita kako svi zajedno napredujemo u Bolonjskom procesu, ali i da se, na temelju rezultata procjene te prema ovim objektivnim kriterijima, vidi i to kako napredujemo pojedinačno.

U primijenjenoj metodologiji² korištena je velika količina materijala iz raznih izvora, što daje sistematičan i efikasan okvir za analizu u kojoj su integrirane kvantitativne i kvalitativne mjere kroz opisne rubrike s 5 nivoa ocjena.

Ocjene imaju raspon od 1 (nedovoljan) do 5 (odličan) i pored brojčane imaju i kolornu oznaku. Naime, svakoj ocjeni odgovara jedna boja, čija analogija u ovom slučaju prati boje na semaforu: najbolja ocjena – siguran prolaz (5) predstavljena je tamnozelenom, vrlo dobar (4) svijetlozelenom, dobar (3) žutom, dovoljan (2) narandžastom, dok je ocjena nedovoljan (1) predočena crvenom bojom.

5	4	3	2	1

Kada se uzme prosjek svih 40 zemalja, onda se dobiju prilično dobre ocjene prema svih 10 kriterija. Najniža od svih ocjena u tom prosjeku za 40 zemalja jeste ocjena za učešće studenata u sistemu osiguranja kvaliteta (*Quality Assurance*) i ona iznosi 2,95. Ocjena za BiH prema istom tom kriteriju je nedovoljan (1), (Slika 3).

Svaka zemlja u ovom izvještaju ima svoje brojčane i svoje kolorne ocjene za nivo i kvalitet implementacije Bolonjskog procesa.

Naša kartica s bojama veoma se crveni. Od 10 ocjena, mi imamo 4 jedinice, 3 dvojke, 1 trojku i 2 četvorke (Slika 1).

Posebno je zanimljiva uporedna tabela svih 40 zemalja učesnica Bolonjskog procesa (Slika 2). Na toj tabeli izveden je i prosjek ocjena za sve zemlje. Andora, Bosna i Hercegovina i Srbija imaju najniže ocjene u prosjeku – dvojka. To je i razumljivo s obzirom da su se posljednje uključile u Bolonjski proces. Međutim, u istoj posljednjoj grupi bile su i Crna Gora, Makedonija i Albanija, a one su ocijenjene ocjenom više. Ono što je

² Korištena je priznata metodologija *Lisbon Scorecard* (CER) i *Balanced Scorecard* (Kaplan and Norton).

utjecalo da BiH ima ovako niske ocjene jeste mahom nepostojanje zakona o visokom obrazovanju na nivou države. Taj zakon mora predvidjeti institucije, nezavisne državne agencije nužne za implementaciju Bolonjskog procesa. To su, prije svega, agencija za informacije i priznavanje diploma i trajanja studija i agencija za osiguranje kvaliteta i akreditaciju.

BOLOGNA SCORECARD	
Bosnia-Herzegovina	
QUALITY ASSURANCE	
1. Stage of development of quality assurance system	
2. Key elements of evaluation systems	
3. Level of participation of students	
4. Level of international participation, co-operation and networking	
TWO-CYCLE DEGREE SYSTEM	
5. Stage of implementation of two-cycle system	
6. Level of student enrolment in two-cycle system	
7. Access from first cycle to second cycle	
RECOGNITION OF DEGREES AND PERIODS OF STUDY	
8. Stage of implementation of Diploma Supplement	
9. Ratification of Lisbon Recognition Convention	
10. Stage of implementation of ECTS	
TOTAL	

Slika 1: Kartica uspjeha za Bosnu i Hercegovinu prema ocjeni Radne grupe BFUG-a

Na ministarskoj konferenciji u Bergenu usvojen je novi ministarski komunique. To je politički dokument koji označava sve što je nužno implementirati u Bolonjskom procesu u naredne dvije godine. Nakon ovog perioda, dakle 2007., održat će se u Londonu peta ministarska konferencija o Bolonjskom procesu. Jedna od važnih zadaća u tom narednom dvogodišnjem periodu koja čeka sve zemlje uključene u Bolonjski proces jeste izrada nacionalnog / državnog okvira za kvalifikacije koji se mora uklopiti u Evropski okvir za kvalifikacije donesen na bolonjskoj konferenciji u Kopenhagenu u januaru ove godine.

Drugi važan zadatak jeste usklađivanje aktivnosti osiguranja kvaliteta u svakoj od zemalja s principima iznesenim u zajedničkom dokumentu *Evropski sistem osiguranja kvaliteta*, koji je izradila ENQUA (Evropska mreža agencija za osiguranje kvaliteta), a koji je usvojen na posljednjem sastanku Bolonjske grupe u Luksemburgu u aprilu ove godine.

Treći zadatak koji će trebati implementirati u naredne dvije godine jeste organizacija trećeg ciklusa visokog obrazovanja – doktorskog studija. Bolonjska konferencija u Salzburgu iz marta ove godine iscrtala je obrise trećeg ciklusa i dala neke preporuke koje treba slijediti u naredne dvije godine, a na putu implementacije zadataka iz Bolonjskog procesa.

III. Bolonjski proces nakon Bergena³

I za Bosnu i Hercegovinu bolonjske reforme, koje su zahvatile cijelu Evropu, postale su inspiracija za tako potrebnu reformu sistema visokog obrazovanja u zemlji.

Bosna i Hercegovina pristupila je Bolonjskom procesu 2003. godine. Neposredno nakon toga pripremljen je nacrt okvirnog zakona o visokom obrazovanju, koji je stvorio osnove za implementaciju bolonjskih reformi, kao što su:

1. dvociklični sistem,
2. uspostavljanje agencije za osiguranje kvaliteta i akreditaciju, i
3. uspostavljanje agencije za implementaciju ECTS-sistema i dodatka diplomu te priznavanje diploma.

Međutim, zakon još uvijek nije usvojen.

BiH i dalje mora ozbiljno raditi na formiranju **sistema osiguranja kvaliteta prema evropskim standardima**. Veoma je važno započeti raditi na **državnom sistemu osiguranja kvaliteta** koji u sebe mora ugraditi evropske standarde osiguranja kvaliteta.

³ Ministarska konferencija u Bergenu (četvrta ministarska konferencija u Bolonjskom procesu) održana je 19.–20. maja 2005.

Ti standardi su trostruki:

- Standardi za interno osiguranje kvaliteta u institucijama visokog obrazovanja,
- Standardi za vanjsko osiguranje kvaliteta,
- Standardi za osiguranje kvaliteta agencija za osiguranje kvaliteta.

U narednom periodu nužno je raditi i na **državnom okviru za kvalifikacije** koji mora biti usaglašen sa **evropskim okvirima za kvalifikacije**.

Evropski okvir za kvalifikacije sadrži tri ciklusa te generičke deskriptore za svaki ciklus koji su bazirani na rezultatima učenja i na kompetencijama.

Kvalifikacije prvog ciklusa trebaju se dodijeliti studentima koji ispunjavaju slijedeće uvjete:

- Pokazali su znanje i razumijevanje u oblasti studija na nivou naprednih udžbenika,
- Vlastito znanje i razumijevanje mogu primijeniti u profesionalnom pristupu radu i zanimanju,
- Posjeduju sposobnost prikupljanja i interpretiranja relevantnih podataka.

Kvalifikacije drugog ciklusa trebaju se dodijeliti studentima koji ispunjavaju slijedeće uvjete:

- Iskazuju razumijevanje koje predstavlja osnovu za originalnost u razvijanju i primjenjivanju ideja, kao i u istraživanju,
- Posjeduju sposobnost primjene stečenog znanja u novim okruženjima te u širem kontekstu, a sve u vezi s pripadnom im oblašću studiranja,
- Posjeduju sposobnost integriranja znanja i bave se kompleksnim pitanjima,
- Posjeduju takvu sposobnost učenja da su u stanju studirati na autonoman način.

Bosna i Hercegovina kao država u ljeto 2003. potpisala je te u februaru 2004. godine u parlamentarnoj proceduri ratificirala Lisabonsku konvenciju o priznavanju diploma, ali je zbog nedostatka legislative nije mogla implementirati. Otud, uprkos problemima, BiH mora početi raditi na tome da se u ovoj zemlji počnu provoditi odrednice Lisabonske konvencije o priznavanju diploma.

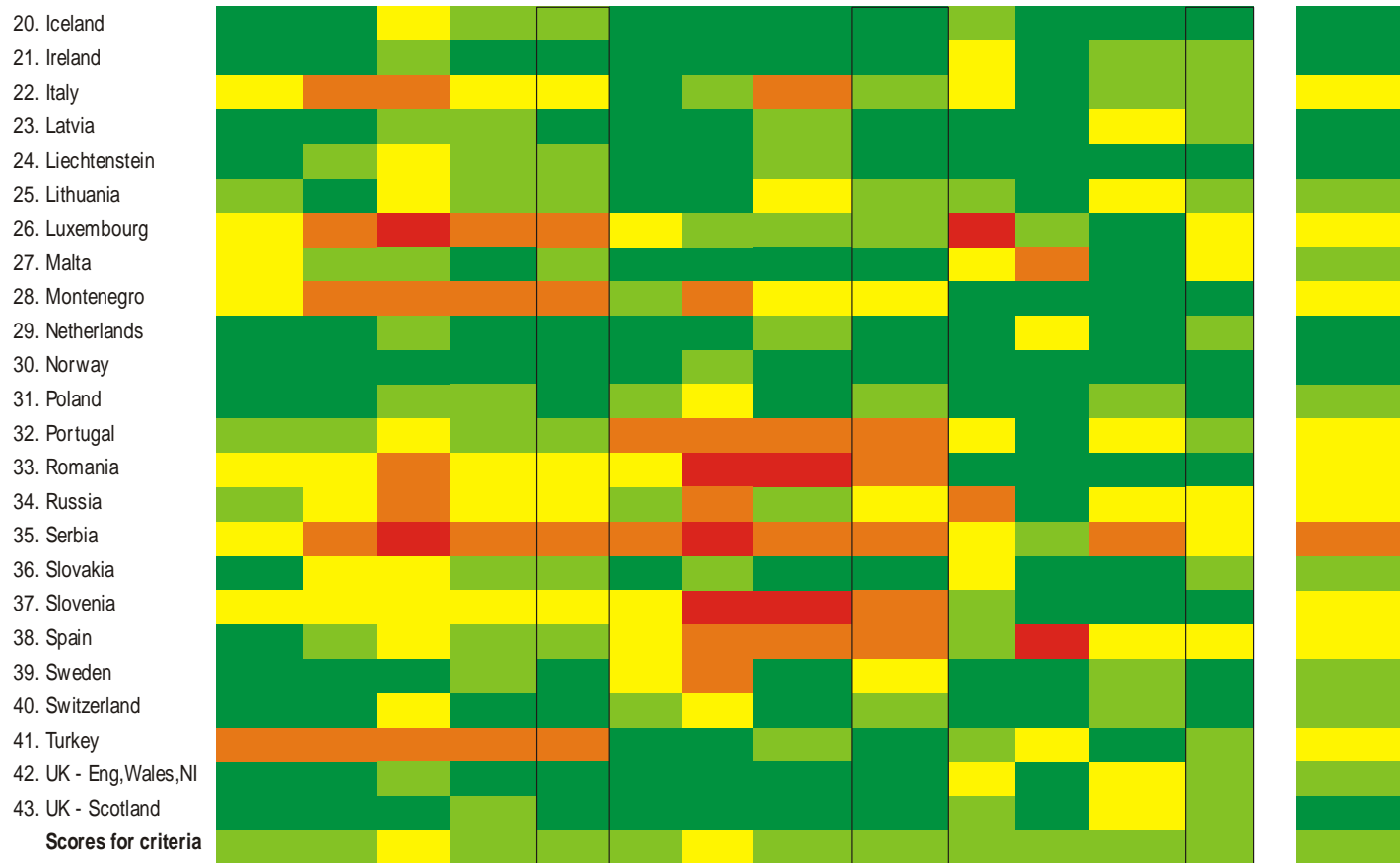
Ove činjenice dovoljne su da se otpočne s formiranjem **Agencije za priznavanje diploma, osiguranje kvaliteta i akreditaciju (ENIC)**.

Evropski prostor visokog obrazovanja, kojem želimo da pripadati, mora imati svoju **socijalnu dimenziju** koja kaže da visoko obrazovanje mora biti jednako dostupno svima.

Slijedeći sastanak Bolonjske grupe održat će se u Manchesteru 12.–13. oktobra 2007. Planirano je da jedna od tačaka dnevnog reda bude program rada Bolonjske grupe u narednom dvogodišnjem periodu (2005.–2007.), tj. do naredne ministarske konferencije, koja je planirana da se održi u maju 2007. u Londonu.

Country	Quality Assurance				2-cycle				Recognition			Total score		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
	Develop	Elements	Students	Internat	Score QA	Implement	Enrolment	Access	Score 2 cy	Dip. Supp.	Lisbon		ECTS	Score Rec
1. Albania	Yellow	Yellow	Red	Orange	Orange	Orange	Orange	Orange	Orange	Yellow	Green	Green	Green	Yellow
2. Andorra	Orange	Red	Red	Orange	Orange	Orange	Red	Red	Red	Green	Red	Green	Green	Yellow
3. Austria	Green	Light Green	Yellow	Green	Green	Green	Orange	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
4. Belgium Flemish	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Yellow	Green	Green	Green
5. Belgium French	Green	Green	Green	Green	Green	Yellow	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
6. Bosnia Herzegovina	Yellow	Orange	Red	Orange	Orange	Red	Orange	Red	Red	Red	Green	Green	Green	Yellow
7. Bulgaria	Yellow	Yellow	Red	Orange	Orange	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
8. Croatia	Yellow	Orange	Yellow	Orange	Yellow	Green	Orange	Yellow	Yellow	Yellow	Green	Green	Green	Yellow
9. Cyprus	Green	Yellow	Yellow	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
10. Czech Republic	Green	Green	Orange	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
11. Denmark	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green
12. Estonia	Green	Green	Yellow	Green	Green	Yellow	Green	Green	Green	Green	Green	Yellow	Green	Green
13. Finland	Green	Green	Green	Green	Green	Orange	Green	Green	Green	Green	Green	Yellow	Green	Green
14. France	Green	Yellow	Red	Yellow	Yellow	Green	Green	Green	Green	Yellow	Green	Green	Green	Green
15. FYROM	Green	Green	Yellow	Green	Green	Orange	Yellow	Orange	Orange	Orange	Green	Green	Green	Yellow
16. Germany	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Yellow	Green	Green	Green
17. Greece	Orange	Orange	Red	Orange	Orange	Yellow	Green	Green	Green	Yellow	Red	Green	Green	Yellow
18. Holy See	Yellow	Yellow	Red	Green	Yellow	Green	Green	Green	Green	Yellow	Green	Orange	Green	Yellow
19. Hungary	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Yellow	Green	Green	Green	Green	Green	Green	Green

Prilozki za pedagoško-andragoško praksi na univerzitetu

Slika 2: Uporedna tabela ocjena dosadašnje implementacije Bolonjskog procesa u svim zemljama koje su ga prihvatile